

УДК 343.3/.7:343.9:316.324.8

БАТИРГАРЕЄВА В.С., доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник ДНУ ШБП НАПрН України,
директор НДІ ВПЗ ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3879-2237>.

ДО КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ АБО ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ТА ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ ЯК НОВОГО ВИКЛИКУ БЕЗПЕЦІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено спробу дослідити й дати кримінологічну оцінку нового для правового поля України, нещодавно криміналізованого явища виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників (ст. 436² КК України). Доводиться, що подібні дії винних є серйозним викликом безпеці інформаційного простору країни, особливо в умовах активної фази супротиву українського народу російській агресії. Крім того, зроблено прогноз щодо майбутнього стану цього небезпечного явища.

Ключові слова: інформаційна безпека, кримінально-правова охорона, виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ, глорифікація.

Summary. The article attempts to research and give a criminological assessment of the recently criminalized phenomenon of justification, recognition or denial of armed aggression of the Russian Federation and glorification of its participants (Article 436² of the Criminal Code of Ukraine), which is new for the legal field of Ukraine. It is proven that such actions of the perpetrators are a serious challenge to the security of the country's information space, especially in the conditions of the active phase of the Ukrainian people's resistance to Russian aggression. In addition, a forecast was made regarding the future state of this dangerous phenomenon.

Keywords: information security, criminal law protection, justification, recognition as legitimate or denial of armed aggression of the Russian Federation, glorification.

Постановка проблеми. Відомо, що війни нового зразка, або нового покоління, – це не лише питання стратегії й тактики їх ведення у класичному розумінні та битви на полі бою, а й мистецтво сучасної військової логістики, створення та підтримка відповідної психологічної атмосфери, сприятливої для реалізації воєнних задумів, кропітка робота протягом (інколи достатньо тривалого) часу з настроями великих груп населення, що є соціальною базою для схвалення відповідних дій або, навпаки, своєрідною “п’ятою колоною”, яка не згодна з воєнно-політичним курсом тієї чи іншої сторони військового протиборства, тощо. Всі ці аспекти наразі набули конкретного звучання й значення унаслідок збройної агресії проти України з боку РФ. Разом із тим “матерію” сучасного протиборства сторін створюють й раніше невідомі, так би мовити, нетрадиційні і навіть новаторські способи, методи та прийоми такого протиборства. Як правило, “інструментарій”, про який йдеться, є принципово відмінним або принаймні недостатньо вивченим. При цьому іманентною складовою цього “інструментарію” є інформація, без генерації й циркуляції якої в інформаційному просторі виявляється неможливим психологічний вплив і управління свідомістю людей в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів. Напевно, сьогодні інформацію, що стає предметом різних маніпуляцій у глобальному інформаційному просторі, можна назвати головною зброєю,

або визначальною “субстанцією” гібридних війн. Недаремно ще у 2015 р. у Воєнній доктрині, яка діяла в Україні на той час, зазначалося, що однією з головних тенденцій, під впливом якої сьогодні у світі формується та розвивається безпекове середовище, є зміщення акцентів у веденні воєнних конфліктів на комплексне використання воєнних і *невоєнних* інструментів (економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо), що принципово змінює характер збройної боротьби (курсив – *Авт.*) [1]. Нині у Стратегії воєнної безпеки України 2021 р. наголошується, що безпекове середовище у контексті воєнної безпеки на глобальному рівні характеризується посиленням боротьби за ресурси та міждержавної конкуренції із застосуванням політико-дипломатичних, економічних, інформаційних, воєнних і *гібридних* інструментів (курсив – *Авт.*). І далі – головним безпековим аспектом у воєнній сфері на національному рівні залишається розв’язана РФ гібридна війна проти України, яка ведеться, зокрема, у формі використання пропаганди [2]. При цьому слід відзначити, що експерти називають гібридну війну типом конфлікту, який все частіше застосовуватиметься у XXI ст. [3 – 8].

З огляду на це наша держава і суспільство зіштовхнулися з небувалими за масштабністю та характером випробуваннями, відчуваючи на собі наслідки гібридних інформаційних ударів. Тому перед законодавцем, науковою і практичною спільнотою юристів постало чимало завдань правового супроводу всебічної протидії агресору та дотримання правопорядку на підконтрольній Україні території, включаючи й захист відносин у сфері інформаційного простору, у той час поки дається відсіч на передовому краї оборони нашої держави.

Сьогодні для нас є настільки важливим завдання захисту особи, різних соціальних інституцій та держави від загроз в інформаційній сфері, що деякі протиправні діяння, які посягають на інформаційну складову стану національної безпеки як такої, навіть віднесено до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX КК України). Принаймні до таких правопорушень, на наш погляд, належать ті, що передбачені статтями 436 (Пропаганда війни) і 436¹ (Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів). Нещодавно в аналізованому розділі Кодексу з’явилася ще одна норма, якою у статті 436² встановлено заборону виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників. Цю зміну до законодавства про кримінальну відповідальність запроваджено Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції” від 03.03.22 р. № 2110-IX [9]. А вже починаючи з липня 2022 р. із метою, зокрема, відмежування колабораційної діяльності (ст. 111¹ КК України) від діянь, передбачених ст. 436², та вдосконалення термінологічного апарату підготовлено новий законопроект “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення” [10], який наразі опрацьовується в Комітеті з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України. Підготовка останнього документа є свідченням необхідності удосконалення положень чинного законодавства з метою уникнення “різночитань” нормативних приписів та уніфікації практики застосування останніх, оскільки внесення низки змін на початку агресії відбувалося в ситуації дефіциту часу та гострої потреби рефлексувати на нові для українського суспільства виклики. Через ці обставини зусилля законодавця характеризувалися певною хаотичністю “поводження” з нормативним матеріалом, що у подальшому, повторимося, призвело до потреби

скорегувати вже наявні у кримінальному законодавстві норми, аби уникнути неоднomanітної практики їх застосування.

Разом із тим потребує оцінки, на наш погляд, не лише якості законодавства як такого, а й аналіз самих явищ, що тільки-но піддалися криміналізації. Подібний аналіз включає, зокрема, встановлення соціальної бази правопорушників, установлення ступеня латентності розглядуваного явища, надання характеристики конкретних проявів останнього тощо. Крім того, такий аналіз дозволяє здійснити кримінологічний прогноз стосовно відповідних небезпечних явищ, а так само розробку заходів його запобігання.

Результати аналізу наукових публікацій. Через те, що проблематика інформаційної безпеки як складової безпеки національної, без сумніву, належить до категорії *mainstream*-проблем сучасної кримінально-правової і кримінологічної думки, чимало вчених працюють над розв'язанням питань убезпечення особи, суспільства і держави від інформаційних загроз. Причому увесь теоретичний фундамент для опрацювання такого виклику безпеці інформаційного простору України, як виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікація її учасників, можна структурувати, виходячи з дисциплінарної й тематичної приналежності вже наявного знання, що слугує відправною точкою для подальшого накопичення наукових відомостей. Так, неоціненним у зазначеному ракурсі є насамперед внесок фахівців у галузі кримінального права і кримінології, що працюють над запобіганням правопорушенням у сфері інформаційної безпеки за допомогою заходів загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання, включаючи й засоби кримінально-правового характеру (Д.С. Азаров [11], О.М. Бодунов [12], М.В. Бутузов, С.Л. Остапеч та В.П. Шеломенцев [13], В.Д. Гавловський [14], Л.М. Демидова [15], Ю.П. Дзюба [16], М.В. Карчевський [17], Р.А. Кларк (Richard A. Clarke) та Р. Нейк (Robert Knake) [18], Ю.І. Когут [19], І.В. Короп [20], М.О. Кравцова та О.М. Литвинов [21], С.Г. Петров [22], О.В. Таволжанський [23] та ін.

Оскільки діяння, передбачені ст. 436² КК, законодавцем віднесено до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, то слід згадати й про тих фахівців, які працювали й працюють над тематикою убезпечення перелічених соціальних цінностей від злочинних проявів, зокрема, й у контексті міжнародного кримінального права. Значний внесок у цьому плані зроблено такими українськими і зарубіжними вченими, як В.П. Базов [24], К. Байрон (С. Byron) [25], Ю.В. Баулін [26], Ю.Г. Даник [27], К. Доді (С. Dodi) та С. Марко (S. Marko) [28], К. Dormann [29], Н.А. Зелінська [30], І. Ла Хей (E. La Haye) [31], К. Мейндерсма (С. Meindersma) [32], Т. Мерон (Т. Meron) [33], С.М. Мохончук [34], О.В. Наден [35], У. Понс (W. Pons), Ж. Лорд (J. Lord) та М. Стейн (M. Stein) [36], В.М. Репецький і В.М. Лисик [37] та ін.

Разом із тим ґрунтовне кримінологічне дослідження нових викликів безпеці інформаційного простору України є неможливим без звернення до напрацьованих вітчизняних і зарубіжних учених у галузі інформаційного права та питань інформаційної безпеки. Тут згадаємо про науковий внесок О.А. Баранова [38], В.Ю. Баскакова [39], Е.Д. Боргхард (E. D. Borghard) та С.У. Лонергана (S.W. Lonergan) [40], В.М. Брижка та В.М. Фурашева [41], Б. Бьюкенена (В. Buchanan) [42], О.О. Верголяса [43], Дж. Голдсмита (J. Goldsmith) і Т. Ву (T. Wu) [44], О.П. Дзьобаня [45], О.Д. Довганя та Т.Ю. Ткачука [46], С.О. Дорогих [47], М.З. Згуровського, М.К. Родіонова та І.Б. Жилиєва [48], О.О. Золотар [49], Л.П. Коваленко [50], Б.А. Кормича [51], Н. Костюк (N. Kosteuk), С. Паувела (S. Powell) та М. Скеча (M. Skach) [52], М. Лібіцкі (M.C. Libicki) [53], В.А. Ліпкана, Ю.Є. Максименко та В.М. Желіховського [54], О.А. Мандзюка [55],

А.І. Марущака та С.Г. Петрова [56], В.Г. Пилипчука [57], В.С. Політанського [58], Л.І. Рудник [59], Д. Дж. Солов'є (D. J. Solove) [60] та ін.

І нарешті, слід згадати ще про один пласт знання, який за часом є “наймолодшим”, але без якого виявлятиметься неповним кримінологічний аналіз виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників. Йдеться про попередні напрацювання фахівців у галузі кримінального права, що були підготовлені з моменту введення до КК України статті 436² на початку березня 2022 р. Першими над кримінально-правовим аналізом цього суспільно небезпечного явища почали працювати Р.О. Мовчан [61], Є.О. Письменський [62], О.Е. Радутний [63], М.А. Рубашенко [64], О.П. Рябчинська [65], Н.С. Стефанів, А.М. Орлеан та І.В. Берднік [66], М.І. Хавронюк [67] та ін.

Проте у кримінології ще немає жодного узагальнення стосовно зазначеного явища. Із цього органічно випливають завдання, які можна позначити як цілі цієї публікації.

Метою статті є, по-перше, уточнення та розкриття значення деяких поки що нових для кримінально-правової матерії термінів; по-друге, представлення кримінологічної характеристики нещодавно криміналізованого явища виправдовування збройної агресії РФ та глорифікація її учасників (кількісно-якісний аналіз та латентизація); по-третє, визначення механізму завдання цим явищем шкоди безпеці інформаційного простору України; по-четверте, спроба спрогнозувати подальший розвиток ситуації з огляду на наявні кримінально-правові засоби розв'язання відповідної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Український законодавець буквально у перші дні й тижні від початку неприкритої збройної агресії РФ у лютому 2022 р. криміналізував значне коло діянь, що так чи інакше посягають на інформаційну складову забезпечення життєдіяльності нашого суспільства. До цих діянь належать, зокрема, й виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, та глорифікація її учасників, відповідальність за що встановлено у ст. 436² КК після прийняття і набрання чинності вже згадуваним Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції” [9]. Уже в назві самого Закону міститься вказівка на фокус державної рефлексії стосовно не просто соціально шкідливих, а й суспільно небезпечних явищ, що виявилися породженням розв'язаної проти України війни. При цьому у термінологічний обіг юриспруденції вводиться новий, раніше невідомий національному кримінальному праву термін “глорифікація”. Цей термін походить від лат. *glorificatio*, що у перекладі означає прославлення, розхвалення, звеличення; захоплена похвала; спів дифірамбів, славослів'я [68]. Іншими словами, йдеться про героїзацію загарбників. Цей неюридичний, на перший погляд, термін відбиває особливе ставлення людини до трагічних за своїм характером соціально-політичних і воєнних подій в Україні. Подібне ставлення володіє настільки потужним негативним потенціалом у створенні відповідного інформаційного фону, на тлі якого відбуваються ці події, що викликало, з одного боку, необхідність криміналізувати дії, пов'язані із піднесенням будь-яких учасників, причетних до існування трагічної ситуації в нашій державі, та, по-друге, закріпити в юридичному обігу термін “глорифікація” як такий, що точно передає специфіку кримінально караних дій.

Аналізуючи протиправні факти, про які йдеться у ст. 436² КК, ми опустимо питання колізійності розглядуваної норми права з нормою, що міститься у ч. 1 ст. 111¹ КК України (Колабораційна діяльність), а зосередимо увагу на кримінологічному аналізі явища ставлення до російської агресії, яке проявляється насамперед у діях інформаційного характеру, котрі під час воєнного стану створюють відчутну небезпеку для українського

суспільства. Як правильно зауважує О.П. Рябчинська, поширення інформації, пов'язаної з виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії РФ проти України, розпочатої в 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії РФ проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, та ін., слід розцінювати як деструктивну пропаганду [65, с. 89]. Таке поширення справляє негативний інформаційний вплив на невизначене коло осіб, який за принципом концентричних кілець на воді розходить в людському середовищі на далеку відстань від уявного “епіцентру” проблеми – носія таких поглядів, ідей, думок та ін. І подальша ретрансляція цієї “змістовної” канви здатна, врешті-решт, створити морально-психологічну атмосферу пригніченості та зневіри, викривити дійсну сутність й хід подій, що зараз відбуваються на українській землі, або навіть зазіхнути на історичну пам'ять українського народу, який століттями виборював свою незалежність і самостійність.

За даними Офісу Генерального прокурора, на кінець серпня з моменту введення до КК України ст. 436² зареєстровано 908 кримінальних порушень, з яких за 349 правопорушеннями особам вручено повідомлення про підозру [69]. При цьому якщо проаналізувати соціальну базу шанувальників “руського миру”, то можна констатувати певні її особливості, що дають уявлення про кримінологічний портрет винної особи. Його специфікою, а отже, й особливістю соціальної бази правопорушників є той факт, що він виявляється достатньо відмінним від, припустимо, портрета злочинців загальнокримінальної спрямованості.

По-перше, питома вага жінок серед осіб, яким повідомлено про підозру, складає 34,82 %, що перевищує кількість жінок у структурі всієї злочинності утричі. По-друге, за віком найчисельнішою серед винних є група осіб передпенсійного віку. Питома вага винних у віці від 55 до 59 років складає 17,78 % від усіх осіб, яким вручено повідомлення про підозру. При цьому, хоча частка винних у віці 40 – 54 років складає 31,85 % від числа всіх правопорушників, проте якщо виходити з кількості повних років, якими представлений той чи інший віковий інтервал у статистичних формах, то стає зрозумілим, що на один календарний рік у групі винних віком 55 – 59 років у середньому припадає 3,55 %. Водночас на один календарний рік у віці від 40 – 54 років припадає лише 2,12 %. Приблизно такий самий показник кримінального зараження спостерігається й серед осіб у віці понад 60 років (2,20 %) ¹, хоча їх питома вага у структурі винних осіб складає 32,96 %. У статистичному вимірі достатньо “активними” є й правопорушники у віці 29 – 39 років. На них припадає 14,08 % від усіх осіб. У свою чергу, на осіб у віці 18 – 28 років припадає 2,96 %; у віці 16 – 17 років – 0,37 %. Таким чином, правопорушники в абсолютній більшості – це особи передпенсійного та пенсійного віку. У цьому розрізі цікаво навести відомості щодо трудової діяльності винних. Серед винних кожен четвертий є пенсіонером (24,76 %). На частку працюючих та (або) таких, що навчаються, припадає 21,21 %. У 2,27 % осіб констатовано інвалідність. Отже, лівова частка винних – це особи працездатного віку, але такі, що не працюють і не навчаються (51,76 %).

Доповнюють кримінологічний портрет осіб, винних у вчиненні злочину, передбаченого ст. 436² КК України, відомості щодо їх громадянства. Абсолютна більшість винних є громадянами України (96,30 %). Решта – іноземні громадяни, що проживають на території України (3,70 %). Серед них громадяни РФ та Казахстану.

¹ Примітка. Під час розрахунків щодо кримінального зараження осіб у віці понад 60 років ми брали до уваги 15 років активного життя, тобто за обліковий інтервал приймали показник 60 – 74 років.

По-третє, осіб, яким пред'явлено підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 436² КК України, вирізняє достатньо високий освітній рівень. Про це свідчить той факт, що третина з них має вищу і фахову передвищу освіту. Ще 21,48 % мають професійну (професійно-технічну) і 42,96 % – базову середню або профільну середню освіту. Це, напевно, зумовлює і спосіб вчинення аналізованого злочину.

На сьогоднішній день можливою “палітрою” відповідних дій охоплюються принаймні такі передбачені ст. 436² КК України способи їх вчинення, як: виправдовування збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році; визнання такої агресії правомірною; її заперечення; представлення збройної агресії РФ проти України як внутрішнього громадянського конфлікту; виправдовування тимчасової окупації частини території України; визнання такої окупації правомірною; заперечення зазначеної окупації; глорифікація осіб, причетних до збройної агресії та тимчасової окупації РФ частини території нашої держави; виготовлення та (або) поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, представлення збройної агресії, про яку йдеться, як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною або заперечення тимчасової окупації частини території України, а так само глорифікація перелічених вище осіб; дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

Аналіз вже наявної судової практики свідчить, що найпоширенішим способом вчинення зазначеного кримінального правопорушення є поширення відповідних матеріалів у соціальних групах за допомогою Інтернет-ресурсів. Прикладом може бути такий випадок із судової практики. “ОСОБА_1” 30.03.22 р. та 03.04.22 р., будучи обізнаною щодо розпочатого 24.02.22 р. відкритого воєнного нападу РФ на Україну, а також щодо того, що зі змістом матеріалів, які вона розповсюджує у загальнодоступній соціальній Інтернет-мережі “Однокласники”, може ознайомитися необмежена кількість осіб, за допомогою електронного обладнання – мобільного телефону, підключеного до мережі Інтернет-провайдера, здійснила розповсюдження шляхом репосту, що є доступними для загального ознайомлення всіх користувачів зазначеної соціальної Інтернет-мережі, які відвідували сторінку “ОСОБА_1”, матеріалів, у яких міститься заперечення тимчасової окупації частини України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію РФ проти України, розпочату у 2014 році [70].

Отже, правопорушники (особливо молодого віку) достатньо обізнані у технічному плані та володіють навичками комунікації за допомогою інструментів Інтернет-простору. Проте нерідко трапляються й достатньо прості за способом вчинення розглядуваного злочину випадки, коли висловлювання людиною власної позиції не опосередковується будь-якими технічними засобами (окрім, можливо, мобільного або стаціонарного телефонного зв'язку). Наведемо приклад такого “примітивного” способу вчинення зазначеного злочину.

Деякий час тому ЗМІ повідомляли, що двом жителям Рівненщини повідомлено про підозру у виправдовуванні, визнанні правомірною, запереченні збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників (ч. 1 ст. 436² КК України). Маючи проросійські настрої, вони за місцем свого проживання серед сусідів заперечували факт геноциду, вчиненого російськими військовими у населених пунктах Київщини – в Бучі та Ірпені, називали звірства російських військових постановкою української влади, організованою задля розпалювання національної ворожнечі. Крім того, одна з

підозрюваних заперечувала масове вбивство українських громадян на залізничному вокзалі у Краматорську, звинувачуючи у цьому військовослужбовців ЗСУ [71].

По-четверте, для кримінально-правової кваліфікації дій винного, що виправдовує, визнає правомірною, заперечує збройну агресію РФ проти України або героїзує її учасників, не мають значення мотиви, з яких правопорушник вчиняє ці дії. Навіть більше того. Не обов'язково, щоб правопорушник вважав, наприклад, агресію РФ проти нашої держави або окупацію правомірними й доцільними. Особа може діяти, припустимо, з корисливих мотивів або на виконання завдання ворожої сторони. Результати вивчення судової практики дозволяють дійти висновку, що основними мотивами можуть бути помста українській владі як такій або окремим представникам політикуму, широка гама "відтінків" ненависті до всього українського, схиляння перед минулим, туга за радянськими часами, омана, хибно зрозумілі наміри ворога, бажання завдати шкоди Українській державі та (або) її союзникам, патріотично налаштованому населенню тощо. Інколи може йтися про комплекс мотивацію, в якій є присутніми й ненависть до України та її історії, й помста за якісь негаразди у власному житті, й очікування змін на краще тощо.

По-п'яте, цікавими виглядають й результати узагальнення призначеного правопорушникам покарання та аналізу посткримінальної поведінки останніх. Держава в особі правоохоронних і судових органів доволі лояльно ставиться до осіб, винних у виправдовуванні, визнанні правомірною, запереченні збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників. Щодо майже дев'яти із десяти осіб (87,50 %) застосовується звільнення від відбування призначеного покарання з випробуванням. Решті (12,5 %) призначалося покарання у виді позбавлення волі. Поблажливе ставлення до винних осіб пояснюється, як правило, їх щирим каяттям у вчиненому та сприянням правоохоронним органам під час розслідування ними правопорушення. Але хочемо зробити припущення, що подібна посткримінальна поведінка є лише зовнішнім виразом прийняття "правил гри", пристосуванням до несприятливих умов, в яких опинилася людина у зв'язку із проведенням щодо неї розслідування та судового розгляду. Адже ідеологія людини, її погляди, настрої не так легко й швидко піддаються зміні. Тому подібна лінія поведінки, повторимося, є нічим іншим, як бажанням зменшити обсяг кримінальної репресії щодо себе.

Цікавою уявляється й певна регіоналізація у практиці призначення покарання. Вивченням вироків суду встановлено, що у західних і центральних областях України винним за вчинення злочину, передбаченого ст. 436² КК України, частіше призначалося покарання, пов'язане із реальним відбуванням позбавленням волі, аніж у східних і південних областях країни.

По-шосте, з позиції повноти виявлення та фіксації фактів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України або глорифікації її учасників у кримінально-правовій статистиці це правопорушення, на наш погляд, вирізняється значним ступенем латентності. Справа в тому, що для констатації об'єктивної сторони цього правопорушення не є обов'язковою обстановка публічності, як це має місце для кримінально-правової кваліфікації діянь за ч. 1 ст. 111¹ КК України. Адже, наприклад, заперечення збройної агресії РФ проти України може здійснюватися навіть в індивідуальній бесіді чи у приватному колі спілкування таких саме однодумців. Непотрапляння цього злочину у коло зору правоохоронних органів може мати місце і через байдужість, емоційну та фізичну виснаженість оточуючих, незнання співрозмовниками про введення кримінальної відповідальності за певні дії, думка про те, що виявлення колаборантів є справою компетентних органів, родинні або дружні стосунки з тими, хто є прихильником подібних поглядів, та ін. Якщо бути відвертими, то будь-який житель

України чудово знає про масові, на жаль, випадки виправдовування або заперечення збройної агресії РФ. Проте, як правило, громадяни не вважають своїм обов'язком (особливо якщо певні думки висловлюються у приватній розмові) довести суть висловленого своїм співбесідником до відома компетентних органів, напевно, при цьому проводячи відомі аналогії із радянськими часами тотального доносительства. Останній ракурс розглядуваної проблеми фактично знаходить відбиття й у сумнівах науковців. Так, Р.О. Мовчан зазначає, що, не заперечуючи того, що цим непублічним діям, безсумнівно, притаманна деяка суспільна небезпечність (шкідливість), водночас можна висунути гіпотезу, що ступінь цієї суспільної небезпеки не є достатнім для визнання їх злочинними, а тому криміналізація цих проявів виглядає недостатньо обґрунтованою [61, с. 201].

Нарешті, кілька слів потрібно сказати й про прогноз подальшого розвитку ситуації із цим видом, по суті, колабораційної в інформаційній сфері діяльності, з огляду на наявні кримінально-правові засоби розв'язання відповідної проблеми.

Одразу відзначимо, що це явище є дуже непростим, оскільки в причинному комплексі його існування задіяні потужні ідеологічні моменти, психологічні впливи, настрої, почуття та емоції людей. До того ж це явище вельми чутливе до об'єктивної обстановки, яка сьогодні змінюється практично щодобово. Тому не є випадковістю, що у стані цього різновиду злочинності спостерігаються й спостерігатимуться різновекторні тенденції. З одного боку, у зв'язку з деокупацією українських територій та отриманням інформації про поведінку тих, хто, перебуваючи в окупації, активно надавав допомогу ворогу, кількість таких фактів буде принаймні деякий час збільшуватися. З огляду на це щодо деокупованих територій на найближчий час з моменту їх звільнення можна стверджувати про так званий песимістичний у короткостроковій перспективі кримінологічний сценарій розвитку криміногенної ситуації у частині виявлення фактів вчинення злочину, передбаченого ст. 436² КК України¹. Саме цей сценарій має враховуватися під час розробки заходів протидії зазначеним злочинним проявам.

З другого боку, наочність наслідків ворожої навали, коли людина розуміє, до чого призводить “руський мир” (як-от: кричущі факти масових убивств та поранень, позасудових страт, застосування тортур до військовослужбовців і цивільних осіб, зникнення наших громадян без вісті, залучення до збройної агресії проти України приватних військових компаній, у лавах яких перебувають, у тому числі, особи, засуджені за вчинення тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів, недотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо законів і звичаїв ведення війни тощо), а так само вимушене перебування українських громадян в умовах режиму терору та залякування під час окупації, безумовно, сприятиме зниженню кількості прихильників путінського режиму.

Отже, у розвитку аналізованого явища у подальшому, повторимося, спостерігатимуться два діаметрально протилежні процеси, які тим не менш у підсумку будуть стримувати кількісні показники на рівні сьогоднішнього (можливо з некритичним у цілому збільшенням кількості злочинів, передбачених ст. 436² КК України).

Висновки.

1. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників є результатом впливу ворожої пропаганди, яка із самого початку виявляється потужним інструментом ведення гібридної війни проти нашої держави з боку РФ. При цьому спостерігається трансформація пропагандистських

¹ *Примітка.* Більш докладно про можливі кримінологічні сценарії розвитку криміногенної ситуації та їх різновиди див. [72].

наративів – від представлення збройної агресії РФ проти України як суто внутрішнього конфлікту й громадянської війни до відвертого заперечення, виправдовування та визнання правомірною цієї агресії. З огляду на це будь-які дії осіб, що тиражують й ретранслюють подібні думки, несуть пряму й безпосередню загрозу державному суверенітету та територіальній цілісності Української держави через чисельні портали інформаційного простору.

2. В умовах збройної агресії подібні дії здатні стати серйозним викликом єдності та консолідованості українського суспільства, адже серед населення України сіють й укріплюються страхи, панічні настрої, сумніви щодо доцільності й можливості супротиву ворожій навалі. Відповідні думки та погляди за нетривалий проміжок часу здатні швидко поширюватися серед громад завдяки використанню сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

3. Кримінологічний аналіз дає можливість встановити низку характерних рис розглядуваного явища, юридичну відповідальність за яке встановлено у ст. 436² КК України. Перелічимо деякі з них. Так, серед винних осіб істотною є питома вага жінок (34,82 %), що перевищує їх кількість у структурі всієї злочинності принаймні утричі. Превалюють особи передпенсійного та пенсійного віку. При цьому серед осіб працездатного віку понад половину не працюють і не навчаються (51,76 %), хоча винних вирізняє достатньо високий освітній рівень, адже третина з них має вищу і фахову передвищу освіту. Абсолютна більшість винних є громадянами України (96,30 %), але зустрічаються й громадяни інших країн (РФ і Казахстану). За результатами аналізу судової практики встановлено, що переважним способом вчинення дій, передбачених ст. 436² КК України, є поширення відповідних матеріалів у соціальних групах за допомогою Інтернет-ресурсів. Це свідчить про те, що правопорушники (незважаючи на вік) достатньо обізнані у технічному плані та володіють навичками комунікації за допомогою інструментів Інтернет-простору. Палітра мотивів вчинення злочину може бути різноманітною. Однак основними є: користь, виконання завдання ворожої сторони, помста, ненависть, схилення перед минулим й туга за радянськими часами, омана, хибно зрозумілі наміри ворога, бажання завдати шкоди Українській державі та (або) її союзникам України тощо. Нерідко має місце поєднання одразу кількох мотивів. Не дивлячись на той факт, що про “циркуляцію” відповідної інформації внаслідок вчинення розглядуваного злочину завжди комусь відомо, проте подібні діяння все одно залишаються високолатентними, не потрапляючи до кримінально-правової статистики.

4. У перспективі кількісні показники випадків виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників перебуватимуть приблизно на тому самому рівні, що й у теперішній час. Причина цього криється у прояві різновекторних тенденцій, як-от: збільшенням фіксації подібних фактів через викриття прихильників “руському миру” на деокопуваних територіях, що були його “апологетами” під час окупації, та зменшенням потенційної соціальної бази носіїв відповідних ідей та поглядів через очевидність трагічних наслідків російської агресії для народу України.

Використана література

1. Военна доктрина України: Указ Президента України від 24.09.15 р. № 555/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
2. Стратегія воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25.03.21 р. № 121/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 27. Ст. 1321. – (9 квіт.).

3. Frank G. Hoffman. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Monograph. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
4. Daniel T. Lasica. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. Kansas: School of advanced military studies, 2009. 56 p.
5. Warfare in the 21st century / edited by Jeremy K. Brown. New York: H.W. Wilson Co., 2003. 187 p.
6. Freier N. Strategic Competition and Resistance in the 21st Century: Irregular, Catastrophic, Traditional, and Hybrid Challenges in Context. Monograph. Carlisle: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2007. 103 p.
7. Hammes Thomas X. The Sling and the Stone: On War in the 21st Century. St Paul: Zenith Press, 2006. 291 p.
8. John R. Davis Jr. Defeating Future Hybrid Threats. *Military Review*. September-October 2013. P. 21-29.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.22 р. № 2110-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 33. Ст. 1719. – (29 квіт.).
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення: проект Закону України від 20.07.22 р. № 7570. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74590
11. Азаров Д.С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально правове дослідження): монографія. Київ: Атіка, 2007. 304 с.
12. Бодунова О.М. Запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2020. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/61.pdf
13. Бутузов В.М., Остапець С.Л., Шеломенцев В.П. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: науково-практичний коментар. Київ: Департамент ДСБ з економічною злочинністю МВС України, 2005. 86 с.
14. Гавловський В.Д. Аналіз стану кіберзлочинності в Україні. *Інформація і право*. № 1(28)/2019. С. 108-117.
15. Демидова Л.М. Інформаційна безпека в умовах глобалізації й інформатизації суспільних процесів: про свободу та обмеження: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки*, м. Харків, 12 трав. 2022 р. / редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.) та ін. – (НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Громад.організація “Всеукраїнська асоціація кримінального права”). Харків: Право, 2022. С. 21-26.
16. Дзюба Ю.П. Інформаційна безпека в системі міждисциплінарних зв'язків кримінального права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*, 9-10 жовт. 2014 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С. 278-282.
17. Карчевський М.В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України: монографія. – (МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка). Луганск: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 528 с.
18. Clarke R. A & Knake R. Cyber War. The Next Threat to National Security and What to Do About It. Publisher: Ecco, 2011. 320 p.
19. Когут Ю.І. Кібервійни, кібертероризм, кіберзлочинність (концепції, стратегії, технології). Київ: Консалтингова компанія “СІДКОН”; Вд “Дакор”, 2022. 284 с.
20. Короп І.В. Інформаційний тероризм. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 18. С. 96-102.
21. Кравцова М.О., Литвинов О.М. Запобігання кіберзлочинності в Україні: монографія / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: Панов, 2016. 212 с.

22. Петров С.Г. Організаційні і правові основи вирішення проблем протидії кіберпосяганням у Європейському Союзі. *Інформація і право*. № 1(32)/2020. С. 99-105.
23. Таволжанський О.В. Кримінологічні аспекти кіберзлочинності у сучасних умовах. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 80-86.
24. Базов В.П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочинів): автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. – (Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого). Харків, 2009. 21 с.
25. Vuyon C. War Crimes and Crimes against Humanity in the Rome Statute of the International Criminal Court. Manchester: Manchester University Press, 2009. 285 p.
26. Баулін Ю.В. Воєнно-кримінальне право України: поняття, зміст, юридична форма: матеріали міжнар. наук. конф. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні*, м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко. (Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. “Всеукр. асоц. кримін. права”; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса). Харків: Право, 2022. С. 11-18.
27. Даник Ю.Г. Актуальні питання розвитку міжнародної безпеки. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 284-295.
28. Dodi S., Marko S. War crimes under the international criminal court statute. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 92-102.
29. Dormann K. Elements of war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court. Sources and commentary. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 524 p.
30. Зелінская Н.А. Международные преступления и международная преступность: монография. Одеса: Юридична література, 2006. 568 с.
31. La Haye E. War crimes in internal armed conflicts. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 424 p.
32. Meindersma C. Violations of Common Article 3 of the Geneva Conventions as Violations of the Laws or Customs of War under Article 3 of the Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Netherlands International Law Review*. Vol. 42/3. 1995. P. 375-397.
33. Meron T. War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law. *American Journal of International Law*. Vol. 88/1. 1994. P. 78-87.
34. Мохончук С.М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві і законі: монографія. Харків: Право, 2013. 528 с.
35. Наден О.В. Найманство як соціальне та кримінально-правове явище: сутність, новітні тенденції розвитку та проблеми протидії: монографія. Київ: Атіка, 2005. 264 с.
36. William I. Pons, Janet E. Lord and Michael Ashley Stein. Disability, Human Rights Violations, and Crimes Against Humanity. *American Journal of International Law*. Vol. 116. Is. 1. 2022. P. 58-95.
37. Репецький В.М., Лисик В.М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип.1. С. 121-125.
38. Баранов О.А. Інтернет речей (IoT): регулювання надання послуг роботами зі штучним інтелектом. *Інформація і право*. № 4(27)/2018. С. 46-70.
39. Баскаков В.Ю. Захист інформації з обмеженим доступом: окремі аспекти. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності: матеріали наук.-практ. конф.*, м. Київ, 20 груд. 2010 р. – (М-во освіти і науки, молоді та спорту України). Київ: ФОП Ліпкан О.С., 2010. С. 59-61.
40. Borghard E.D., Lonergan S.W. Deterrence by denial in cyberspace. *Journal of Strategic Studies*. 2021. Vol. 44. P. 1-36.
41. Брижко В.М., Фурашев В.М. Інформаційне право та інформаційне законодавство. – (НДПП НАПрН України). 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2021. 288 с.
42. Buchanan B. The Cyber Security Dilemma: Hacking, Trust and Fear Between Nations. New York: Oxford University Press, 2017. 304 p.
43. Верголяс О.О. Інформаційно-правове забезпечення спеціальних інформаційних операцій. *Інформація і право*. № 4(27)/2018. С. 126-133.

44. Goldsmith J., By T. Goldsmith Jack, Wu Tim. Who Controls the Internet? Illusions of a Borderless World. Oxford: Oxford University Press, 2006. 225 p.
45. Дзьобань О.П. Homo informaticus: до проблеми осмислення сутності. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* / ред. А.П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2014. № 1 (20). С. 13-21.
46. Довгань О.Д., Ткачук Т.Ю. Система інформаційної безпеки України: онтологічні виміри. *Інформація і право*. № 1(24)/2018. С. 89-103.
47. Дорогих С.О. Щодо питань інформаційної безпеки як напряму інформаційної політики України в умовах війни. *Інформація і право*. № 2(41)/2022. С. 133-137.
48. Згуровський М.З., Родіонов М.К., Жилиєв І.Б. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: правове регулювання у сфері інформаційних відносин: монографія. Київ: НТУУ "КПІ", 2006. 542 с.
49. Золотар О.О. Особливості інформаційної безпеки людини в умовах гібридної війни. *Інформація і право*. № 3(22)/2017. С. 124-131.
50. Коваленко Л.П. Теоретичні проблеми розвитку інформаційного права України: монографія. Харків: Право, 2012. 248 с.
51. Кормич Б.А. Інформаційне право: підручник. Харків: Бурун і К, 2011. 334 с
52. Kosteuk N., Powell S., Skach M. Determinants of the Cyber Escalation Ladder. *The Cyber Defense Review*. Vol. 3. No. 1 (spring 2018). P. 123-134.
53. Libicki M.C. Conquest in Cyberspace: National Security and Information Warfare. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 337 p.
54. Ліпкан В.А., Максименко Ю.Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. 280 с.
55. Мандзюк О.А. Цілі і завдання аналітичної діяльності у сфері інформаційних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 110-113.
56. Марущак А.І., Петров С.Г. Сучасний стан розвитку національної системи кібербезпеки (на прикладі СБ України та Держспецзв'язку України). *Інформація і право*. № 2(33)/2020. С. 77-84.
57. Пилипчук В.Г., Цимбалюк В.С. Історико-правові проблеми становлення і розвитку інформаційної сфери та інформаційного права в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (87) 2016. С. 29-44.
58. Політанський В. Інформаційне суспільство в Україні: від зародження до сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. Вип. 42. 2017. С. 16-22.
59. Рудник Л.І. Стан дотримання інформаційних прав в умовах ведення інформаційної війни. *Проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 10-11. С. 333-348.
60. Solove, D. J. The Digital Person: Technology Privacy in the Information age. New York: University Press, 2004. 296 p.
61. Мовчан Р.О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії Російської Федерації проти України (ст. 436² КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія "Право"*. № 13(25). 2022. С. 197-204.
62. Письменський Э.О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм як посягання на інформаційну безпеку (на прикладі ч. 1 ст. 111¹ КК України): матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки*, м. Харків, 12 трав. 2022 р. / редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.) та ін.– (НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України. – (Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Громад. організація "Всеукраїнська асоціація кримінального права"). Харків: Право, 2022. С. 81-85.
63. Радутний О.Е. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за Кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. № 2(41)/2022. С. 99-115.

64. Рубашенко М.А. Проблеми співвідношення “заклику” та його “публічності” та їх місце в системі об’єктивних ознак складу злочину. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2017. С. 160-163.

65. Рябчинська О. П. Обмеження права на доступ до інформації у воєнний час: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки*, м. Харків, 12 трав. 2022 р. / редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.) та ін. – (НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Громад.організація “Всеукраїнська асоціація кримінального права”). Харків: Право, 2022. С. 86-91.

66. Стефанів Н.С., Орлеан А.М., Берднік І.В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111¹ та ст. 436² КК України. Тренінговий центр прокурорів України. URL: drive.google.com/file

67. Хавронюк М. За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. Аналіз статті 436² ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rfproty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist>

68. Глорифікація. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords

69. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-серпень 2022 р.: стат. інформ. Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

70. Вирок Приморського районного суду міста Одеси від 7 червня 2022 р. Справа № 522/6419/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104656718?links_npa=T012341%20912915&_ga=2.175708962.1053383102.1664459470-1513774847.1650988074

71. Називали звірства росіян на Київщині постановкою української влади. Двом жінкам пред’явили підозри. URL: <https://sudreporter.org/nazyvaly-zvirstva-rosiyan-na-kyuyivshhyni-postanovkoju-ukrayinskoji-vlady-dvom-zhinkam-predyavyly-pidozry>

72. Титаренко О.О. Теорія та практика державного програмування протидії злочинності в Україні: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08. – (Харк. нац. ун-т внутр. справ). Харків, 2020. 590 с.

~~~~~ * * * ~~~~~